

УДК 930.251(477)

О. В. БАЛИШЕВА, К. О. ПІДРЕПНА*

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ В ЦЕНТРАЛЬНОМУ ДЕРЖАВНОМУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ АРХІВІ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Викладено передісторію розвитку наукової думки у роботі з науково-технічною документацією (60-ті – 90-ті рр. ХХ ст.) щодо організації її збереження та обліку в державних архівах України.

Ключові слова: науково-технічна документація; архівний фонд; система обліку НТД.

Згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 13 серпня 1958 р. за № 914 науково-технічна документація (НТД), що відкладалася в результаті діяльності проектно-конструкторських, науково-дослідних, організацій, підприємств та інших закладів, визнається такою, що має науково-історичне та інше державне призначення, незалежно від часу походження, техніки, засобів відтворення. Як складова Державного архівного фонду (ДАФ) СРСР вона підлягала концентрації у державних архівах.

Аналізуючи передісторію розвитку вітчизняної наукової думки у роботі з науково-технічною документацією (60-ті – 90-ті рр. ХХ ст.), можна визначити та окреслити вузлові моменти руху НТД до державних архівів, покликаних зберігати та забезпечувати її облік та використання.

За основу систематизації та обліку у відомчих технічних архівах приймалася визначена одиниця зберігання, яка складалася з окремого документу або групи НТД (комплексу), об'єднаних за змістом, іншими умовами їх внутрішньої організації. У середині кожного такого “масиву” складові розташовувались за їх логічним зв'язком (темою), послідовно розкриваючи: змісти проектів, звітів про НДР, комплектів технологічних документів та ін.

Звернемось до публікацій в журналі “Радянські архіви”, які в цей період висвітлювали практичний досвід ведення облікової роботи в архівних підрозділах науково-дослідних та проектних закладів України¹.

* *Балишева Олена Василівна* – науковий співробітник відділу довідкового апарату та обліку документів ЦДНТА України.

Підрепна Катерина Олександрівна – начальник відділу довідкового апарату та обліку документів ЦДНТА України.

Київський проектний інститут “Діпрохіммаш”. До 1962 р. тут діяла “потоківа” система обліку та зберігання технічної документації. Інженери розробили власний варіант обліковування проектної документації, що базувався на державних стандартах “Система креслярського господарства”², “Креслення в машинобудуванні”³ із урахуванням практичних потреб користувачів. Інститутський каталог (класифікатор) проектної НТД систематизувався за такими розділами:

- загальна ТД;
- виробничі (енергетичні) об’єкти;
- складське господарство.

Саме такі тематичні групи (комплекси) і були виокремлені при подальшому удосконаленні системи загального обліку НТД в даному технічному архіві. Це лише окремий приклад.

1964–1970 рр. – період широкого залучення суспільства до вирішення подальшої долі документів відомчих технічних архівів, до формування системи державних архівних установ через утворення спеціалізованих Центральних державних архівів НТД союзних республік.

Центральний державний архів науково-технічної документації УРСР (ЦДАНТД УРСР) створено на виконання постанови Ради Міністрів Української РСР від 25 грудня 1969 р. № 683 “Про заходи щодо покращення архівної справи в республіці”⁴.

Серед основних завдань архіву: концентрація НТД, яка має науково-історичне і практичне значення, та забезпечення оптимальних умов її зберігання; організація науково-технічного опрацювання та обліку, створення науково-довідкового апарату.

Слід констатувати, що упродовж тривалого часу українська державна архівна система користувалася (і користується донині) науково-методичним потенціалом колишнього радянського архівознавства. Безперечно, до його творчого набутку, досвіду, традицій треба ставитися з належною увагою, але й з такою ж мірою критицизму. Визнаємо, що цей науковий ресурс застарів, вичерпався...

Звернення ж до історичного аспекту розгляду найбільш актуальних проблем в організації облікової роботи з архівною НТД сприятиме нині новому баченню сучасного стану її розвитку і філософії науки, техніки.

Упродовж 1974–1975 рр. в ЦДАНТД УРСР спільно з Головними архівними управліннями при РМ СРСР та УРСР готується один із перших методичних документів – “Тимчасова інструкція з обліку НТД у державних архівах”, яка була позитивно оцінена спеціалістами ще до розроблення “Правил роботи з НТД у державних архівах”⁵. До одиниць обліку НТД у державних архівах було віднесено: справи, архівні комплекси, архівні колекції.

У ЦДАНТД УРСР (на відміну від загального діловодства у держархівах) до 1988 р. основною організаційною одиницею обліку був не архівний фонд, а архівний комплекс.

Питання про фондування науково-технічної документації, що є невід'ємною частиною НАФ, залишається актуальним для ЦДНТА України і донині.

На державне зберігання до ЦДНТА України до сьогодні приймається лише частина документів постійного зберігання, які утворюються в процесі діяльності юридичної особи. Це комплекси НТД (проектна, конструкторсько-технологічна, науково-дослідна документація), які надходять до архівного фонду окремими частинами, потім групуються за об'єктними та тематичними ознаками. Наголосимо, що разом з НТД, яка складає комплекс, організацією-розробником (фондоутворювачем) до архіву не передаються на державне зберігання документи діловодства. Таким чином порушується принцип збереження цілісності архівного документального фонду.

Від 1988 р. поняття “архівний фонд НТД” поряд з “архівним комплексом НТД” чітко визначає характер облікової системи архіву. У 2003 р. видається “Анотований реєстр описів до фондів ЦДНТА України”⁶; у 2012 р. – удосконалена “Інструкція з організації обліку документів НАФ в ЦДНТА України”, орієнтовані саме на “архівний фонд”.

У 80-ті рр. минулого ст. в системі організації зберігання та обліку документів в ЦДАНТД УРСР нагальним було розв'язання питання щодо обліковування НТД не за “справами”, а за “одинацями зберігання”. Зважаючи на особливості фізичних якостей НТД (фото, дізোকальки, що зберігаються у рулонах-тубусах; форматовані креслення конструкторської документації, які повинні бути розгорнутими; кальки, що зберігаються за частинами проекту у спеціальних коробках), спеціалісти архіву вважали, що НТД повинна обліковуватися виключно за одинацями зберігання (текстовими, графічними окремо).

З Довідки про запровадження в ЦДАНТД УРСР “Правил роботи з НТД в організаціях та на підприємствах СРСР”: “...за облікову одиницю конструкторської та технологічної документації береться “аркуш креслення”, незалежно від формату або текстового документу”⁷.

У ЦДНТА України запроваджена централізована система обліку. Основними обліковими одиницями є: архівний фонд; група-комплекс; одиниця зберігання. В межах фонду обліковується комплекс НТД.

НТД в архіві розподіляється за такими основними групами: комплекси проектної документації в галузі капітального будівництва (перша група); конструкторсько-технологічна (друга група); науково-дослідна документація (звіти про НДР, ДКР – третя група).

Основними класифікаційними одиницями організації документів в межах групи-комплексу є одиниця зберігання НТД (текстовий або графічний документ чи їх сукупність, поєднаних зв'язком походження, призначенням, приналежністю до однієї теми, питання, об'єкту, наукової праці).

ЦДНТА України керується в своїй роботі “Основними правилами роботи державних архівів України” (схвалені колегією Держкомархіву України 03.02.2004, протокол № 2) та “Основными правилами работы с научно-технической документацией в государственных архивах СССР”⁸, які регламентують перелік основних облікових документів для всіх архівних установ України.

Серед облікових документів, які суттєво відрізняють облік науково-технічної документації в ЦДНТА України від інших архівів, є ведення книг: сумарного обліку надходжень документів на постійне зберігання (окремо за кожною групою НТД) і списків архівних комплексів, призначених для інвентарного та кількісного обліку архівних комплексів та закріплення за ними постійних №№ комплексів.

Станом на 01.01.2012 р. у 243 архівних фондах налічується 572225 одиниць зберігання за період 1889–2010 рр.; груп-комплексів НТД – 939; кількість описів до архівних фондів складає 937 одиниць, всі – у друкованому вигляді.

Дотримання принципів динамічності, достовірності та повноти обліку в ЦДНТА України визначені порядком ведення державного обліку документів НАФ України, який затверджений наказом Держкомархівів від 11. 06. 2002 р. за № 43.

Найбільші за кількістю од. зб. фонди НТД архіву:

- Ф. Р-3: Відкрите акціонерне товариство “Укргідропроєкт” імені С. Я. Жука: 74549 од. зб.; 37 комплексів; 1904–1996 рр.;
- Ф. Р-31: Відкрите акціонерне товариство “Харківський науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут “Харківський Енергопроєкт””: 116528 од. зб.; 14 комплексів; 1930–1988 рр.;
- Ф. Р-55: Відкрите акціонерне товариство “Проектно-технологічний та конструкторський інститут “Укркраненерго””: 10834 од. зб.; 30 комплексів, 1939–1995 рр.

Серед найменших за чисельністю од. зб. НТД фондів архіву – фонд Р-245: Відкрите акціонерне товариство “Діпрозаводтранс”: 18 од. зб., 1 комплекс, 1952–1953 рр.

На нинішньому етапі важливими завданнями обліку є: підготовка баз даних для запровадження обліку в електронному вигляді; оцифрування описів документів постійного зберігання. Саме електронні архіви зараз стають запорукою ефективної організації роботи будь-якого сучасного закладу. При цьому кількість документів (або інших джерельних баз) не вплинуть на їх компактність та швидкість проведення інформаційного пошуку користувачем-дослідником. Одним із основних принципів їх створення є уніфікація складових у системі обліку НТД, але останній етап (уточнення остаточних відомостей “комплекс – справа – одиниця зберігання”) дещо гальмує загальний поступ в обраному напрямі.

Варто наголосити, що інформатизація архіву зводиться не тільки до оснащення сучасною комп'ютерною технікою. У подальшому ми передбачаємо запровадження та освоєння програмно-інформаційних технологій, які забезпечуватимуть виконання основних завдань та функцій ЦДНТА України, допоможуть по-новому організувати роботу підрозділів, розвинути інформаційний ресурс електронного науково-довідкового апарату та пов'язані з ним, як з мета-описуванням (створення опису для кожної окремої сторінки документу), цифрові копії текстових архівних документів; ретроконверсію документів (переведення із графічного вигляду в електронний).

Фондоутворювачі архіву – це представники всіх галузевих напрямів вітчизняної промисловості: паливно-енергетичного, металургійного, машинобудівного; хіміко-лісотехнічного, будівельного комплексів; вугільної та гірничорудної; газової та нафтової; харчової промисловостей; транспорту та зв'язку; водного господарства; а також визначні діячі в галузі науки, техніки, архітектури.

Проекти, які зберігає ЦДНТА України, не обмежуються територією України; вони презентують об'єкти різного призначення, розташовані у 26 країнах світу, зокрема Білорусі, Болгарії, Грузії, Єгипті, Індії, Іраку, Казахстану, Молдови, Російської Федерації, Угорщини, Узбекистану т. ін.⁹

Як головний в Україні зберігач НТД, ЦДНТА України поряд із комплектуванням, обліком та забезпеченням збереженості документів розробляє та удосконалює науково-довідковий апарат (НДА) до своїх фондів: путівники, міжархівні довідники, галузеві, тематичні, фондові огляди, об'єктний та систематичний каталоги тощо¹⁰.

Облік архівної НТД – це постійно діючий, життєздатний процес, націлений не тільки на встановлення та уточнення її складу. Він надає повну уяву будь-якому керівникові чи спеціалісту про архівний заклад в цілому, допомагає оцінити фізичний стан документів. А останній фактор, в свою чергу, дозволяє своєчасно ліквідувати будь-які недоліки, що можуть впливати на фізичну збереженість паперів, інших носіїв документальної інформації.

¹ *Ильина О. К.* Экспертиза ценности и обеспечение сохранности НТД // Советские архивы. – 1967. – № 6. – С. 78–80.

² *Бальшева Е. В.* Каталог объединенных сведений о документах академика архитектуры А. Н. Бекетова в составе фондов государственных архивов, музеев, учреждений Украины, семейном архиве Бекетовых (1885–1941 гг.) / ЦГНТА Украины; Е. В. Бальшева. – Харьков: Терра, 2002. – 84 с. – (Труды ЦГНТА Украины).

³ ГОСТ 5292-60 “ЕСКД. Основные требования к чертежам”.

⁴ ЦДНТА України, ф. Р-48, оп. 1, од. зб. 1, арк. 3–4.

⁵ Правила работы с научно-технической документацией в организациях и на предприятиях СССР. – М., 1977. – 88 с.

⁶ Анотований реєстр описів фондів ЦДНТА України. Довідник // X. : Видавничий дім “Райдер”. – 2003. – 232 с.

⁷ Там само, арк. 577, арк. 10.

⁸ Основные правила работы с научно-технической документацией в государственных архивах СССР. – М.: Главархив СССР. – 1985. – 94 с.

⁹ Технічний, загальногосподарський розвиток зарубіжних країн за документами ЦДНТА України. 1911–1992 рр.: довідник / ЦДНТА України; [укл. М. А. Балишев, О. В. Балишева (відповід. укл.), О. І. Барикіна, О. Є. Дождьова]. – Х.: Федорко, 2008. – Т. 1. – 196 с. – (Архівні зібрання України. Спеціальні довідники).

¹⁰ *Бальшева Е. В.* Каталог объединенных сведений о документах академической архитектуры А. Н. Бекетова в составе фондов государственных архивов, музеев, учреждений Украины, семейном архиве Бекетовых (1885–1941 гг.) / ЦДНТА Украины; Е. В. Бальшева. – Харьков: Terra, 2002. – 84 с. – (Труды ЦДНТА Украины).

Особовий фонд архітектора В. Г. Маєвської (1929 р. н.): Реферативно-аналітичний огляд / Укл. Барикіна О. І. – Харків: ЦДНТА України, 2006 р. – 40 с.

Технічний, загальногосподарський розвиток зарубіжних країн за документами ЦДНТА України. 1911–1992 рр.: довідник / ЦДНТА України; [укл. М. А. Балишев, О. В. Балишева (відповід. укл.), О. І. Барикіна, О. Є. Дождьова]. – Х.: Федорко, 2008. – Т. 1. – 196 с. – (Архівні зібрання України. Спеціальні довідники).

Центральний державний науково-технічний архів України: бібліографічний огляд за матеріалами періодичних видань. 1971–2007 рр. До 90-річчя від дня створення системи архівних установ України / ЦДНТА України; [уклад. М. А. Балишев]. – Х.: СПДФО Михайлов Г. Г., 2008. – 62 с.

Центральний державний науково-технічний архів України : путівник / ЦДНТА України; [авт.-упорядн. А. О. Алексеєнко (відповід. упорядн.), М. А. Балишев, О. Є. Дождьова, Є. В. Семенов. – Х.: Федорко, 2009. – 338 с.

Изложена предистория развития научной мысли в работе с научно-технической документацией (60-е – 90-е гг. XX ст.) в направлении организации ее хранения и учета в государственных архивах Украины.

Ключевые слова: научно-техническая документация; архивный фонд; система учета.

There is given the prehistory of the development of the scientific thought on the scientific and technical documentation (1960-90-ies of the 20 century) its preserving and inventory in the State archives of Ukraine.

Keywords: the scientific and technical documentation; the archival fond; the inventory system of the scientific and technical documentation.